

Συλλογή της Νομολογίας

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΓΕΝΙΚΗΣ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ
ELEANOR SHARPSTON
της 11ης Ιουλίου 2013¹

Υπόθεση C-209/12

Walter Endress
κατά
Allianz Lebensversicherungs-AG

[αίτηση του Bundesgerichtshof (Γερμανία) για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως]

«Ασφάλιση ζωής — Δικαίωμα υπαναχωρήσεως — Προθεσμία υπαναχωρήσεως — Έναρξη και διάρκεια — Γνωστοποίηση πληροφοριών»

1. Κατά το δίκαιο της Ένωσης, στον αντισυμβαλλόμενο του ασφαλιστή πρέπει να παρέχεται, αφενός, προθεσμία μεταξύ 14 και 30 ημερών από την πληροφόρησή του για τη σύναψη της συμβάσεως ασφαλίσεως (στο εξής: προθεσμία υπαναχωρήσεως)² κατά τη διάρκεια της οποίας να μπορεί να υπαναχωρήσει από αυτή, και, αφετέρου, πριν από τη σύναψη της συμβάσεως, ενημέρωση σχετικά με τον τρόπο ασκήσεως του δικαιώματος αυτού υπαναχωρήσεως. Τι συμβαίνει στην περίπτωση που δεν παρέχεται η ως άνω ενημέρωση; Μπορεί να υπαναχωρήσει από τη σύμβαση; Σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως, αντιβαίνει στο δίκαιο της Ένωσης εθνική διάταξη κατά την οποία το δικαίωμα αυτό αποσβέννυται μετά την πάροδο ενός έτους από την καταβολή του πρώτου ασφαλιστρού και ανεξαρτήτως του αν έχει παρασχεθεί στον αντισυμβαλλόμενο η υποχρεωτική ενημέρωση σχετικά με το δικαίωμα υπαναχωρήσεως;

2. Αυτά είναι τα κύρια ζητήματα που πρέπει να εξεταστούν κατά την απάντηση των υποβληθέντων ερωτημάτων στην υπό κρίση υπόθεση.

¹ — Γλώσσα του πρωτοτύπου: η αγγλική.

² — Στην αγγλική απόδοση της οικείας οδηγίας η περίοδος αυτή αναφέρεται ως «cooling-off period», βλ. σημείο 9 κατωτέρω.

Το δίκαιο της Ένωσης

Η δεύτερη οδηγία σχετικά με την ασφάλεια ζωής

3. Η οδηγία 90/619/ΕΟΚ (στο εξής: δεύτερη οδηγία σχετικά με την ασφάλεια ζωής)³ τροποποίησε και συμπλήρωσε την οδηγία 79/267/ΕΟΚ (στο εξής: πρώτη οδηγία σχετικά με την ασφάλεια ζωής)⁴, η οποία ρύθμιζε «τον κλάδο “ζωής”», τον οποίο όριζε ως «[αυτόν] που περιλαμβάνει ιδίως την ασφάλιση “επιβιώσεως”, την ασφάλιση θανάτου, τη μεικτή ασφάλιση, την ασφάλιση ζωής με επιστροφή ασφαλιστρών, τη γαμική ασφάλιση, την ασφάλιση γεννήσεως»⁵.

4. Η δεύτερη και η τρίτη οδηγία σχετικά με την ασφάλεια ζωής αποσκοπούσαν κυρίως στη δημιουργία εσωτερικής αγοράς για την ασφάλεια ζωής, συμπεριλαμβανομένης της κατοχυρώσεως της ελευθερίας των ασφαλιστικών υπηρεσιών ζωής⁶.

5. Κατά το άρθρο 4, παράγραφος 1, της δεύτερης οδηγίας σχετικά με την ασφάλεια ζωής, εφαρμοστέο ήταν κατ’ αρχήν το δίκαιο του κράτους μέλους της ασφαλιστικής υποχρέωσης αλλά, εφόσον το δίκαιο του κράτους αυτού το επέτρεπε, τα συμβαλλόμενα μέρη δικαιούνταν να επιλέξουν το δίκαιο άλλης χώρας. Το άρθρο 2, στοιχείο ε΄, της ως άνω οδηγίας όριζε ως «κράτος μέλος της ασφαλιστικής υποχρέωσης: το κράτος μέλος στο οποίο ο αντισυμβαλλόμενος [είχε] τη συνήθη διαμονή του, ή, εάν [επρόκειτο] για νομικό πρόσωπο, το κράτος μέλος στο οποίο [ευρισκόταν] η εγκατάσταση του νομικού προσώπου στο οποίο [αναφερόταν] η σύμβαση».

6. Μετά την τροποποίησή του με το άρθρο 30 της τρίτης οδηγίας σχετικά με την ασφάλεια ζωής, το άρθρο 15 της δεύτερης οδηγίας σχετικά με την ασφάλεια ζωής είχε ως εξής:

«1. Κάθε κράτος μέλος ορίζει ότι ο αντισυμβαλλόμενος με σύμβαση ατομικής ασφαλίσεως ζωής διαθέτει προθεσμία υπαναχώρησης μεταξύ 14 και 30 ημερολογιακών ημερών από τη στιγμή που πληροφορήθηκε τη σύναψη της σύμβασης.

Η κοινοποίηση υπαναχώρησης του αντισυμβαλλόμενου συνεπάγεται την εφεξής απαλλαγή του από όλες τις υποχρεώσεις που απορρέουν από τη σύμβαση αυτή.

Οι λοιπές έννομες συνέπειες και οι όροι της υπαναχώρησης ρυθμίζονται σύμφωνα με το δίκαιο που διέπει τη σύμβαση, όπως αυτό ορίζεται στο άρθρο 4, ιδίως όσον αφορά τον προσδιορισμό του τρόπου με τον οποίο ο αντισυμβαλλόμενος πληροφορείται τη σύναψη της σύμβασης.

3 — Οδηγία του Συμβουλίου, της 8ης Νοεμβρίου 1990, για τον συντονισμό των νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων σχετικά με την πρωτασφάλιση ζωής και τη θέσπιση διατάξεων που σκοπό έχουν να διευκολύνουν την πραγματική άσκηση της ελεύθερης παροχής των υπηρεσιών καθώς και για την τροποποίηση της οδηγίας 79/267/ΕΟΚ (ΕΕ L 330, σ. 50). Η δεύτερη οδηγία για την ασφάλεια ζωής τροποποιήθηκε με την οδηγία 92/96/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 10ης Νοεμβρίου 1992, για τον συντονισμό των νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων που αφορούν την πρωτασφάλιση ζωής, και για την τροποποίηση των οδηγιών 79/267/ΕΟΚ και 90/619/ΕΟΚ (τρίτη οδηγία σχετικά με την ασφάλεια ζωής) (ΕΕ L 360, σ. 1) (στο εξής: τρίτη οδηγία σχετικά με την ασφάλεια ζωής). Η δεύτερη αυτή οδηγία έχει, με τη σειρά της, τροποποιηθεί επανειλημμένα. Η δεύτερη οδηγία σχετικά με την ασφάλεια ζωής καταργήθηκε με την οδηγία 2002/83/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 5ης Νοεμβρίου 2002, σχετικά με την ασφάλιση ζωής (ΕΕ L 345, σ. 1) (στο εξής: οδηγία 2002/83) η οποία, με τη σειρά της, καταργήθηκε με την οδηγία 2009/138/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 25ης Νοεμβρίου 2009, σχετικά με την ανάληψη και την άσκηση δραστηριοτήτων ασφάλισης και αντασφάλισης (Φερεγγυότητα II) (ΕΕ L 335, σ. 1). Τα άρθρα 35 και 36 της οδηγίας 2002/83 αφορούν, αντιστοίχως, το δικαίωμα υπαναχωρήσεως και την υποχρέωση γνωστοποιήσεως ορισμένων πληροφοριών στους αντισυμβαλλομένους. Το γράμμα τους είναι παρόμοιο με εκείνο των κρίσιμων διατάξεων για την υπό κρίση υπόθεση. Στις παρούσες προτάσεις θα αναφέρομαι στη δεύτερη οδηγία σχετικά με την ασφάλεια ζωής και στην τρίτη οδηγία σχετικά με την ασφάλεια ζωής από κοινού ως «δεύτερη και τρίτη οδηγία σχετικά με την ασφάλεια ζωής». Δεδομένου ότι αμφότερες έχουν πλέον καταργηθεί, θα αναφέρομαι στο εξής σε αυτές χρησιμοποιώντας παρελθοντικούς χρόνους.

4 — Πρώτη οδηγία του Συμβουλίου, της 5ης Μαρτίου 1979, περί συντονισμού των νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων που αφορούν την ανάληψη της δραστηριότητας της πρωτασφάλισης ζωής και την άσκηση αυτής (ΕΕ ειδ. έκδ. 06/002, σ. 57), όπως είχε τροποποιηθεί (στη συνέχεια καταργήθηκε με την οδηγία 2002/83).

5 — Άρθρο 1, παράγραφος 1, στοιχείο α΄, της πρώτης οδηγίας σχετικά με την ασφάλεια ζωής.

6 — Βλ., για παράδειγμα, αιτιολογική σκέψη 19 της τρίτης οδηγίας σχετικά με την ασφάλεια ζωής.

2. Τα κράτη μέλη μπορούν να μην εφαρμόζουν την παράγραφο 1 στις συμβάσεις με διάρκεια ίση ή κατώτερη των έξι μηνών καθώς και όταν, λόγω της ιδιότητας του αντισυμβαλλόμενου ή των περιστάσεων υπό τις οποίες συνήφθη η σύμβαση, ο αντισυμβαλλόμενος δεν χρειάζεται την ειδική αυτή προστασία. Τα κράτη μέλη προσδιορίζουν στη νομοθεσία τους σε ποιες περιπτώσεις δεν εφαρμόζεται η παράγραφος 1.»

Η τρίτη οδηγία σχετικά με την ασφάλεια ζωής

7. Κατά την αιτιολογική σκέψη 23 της τρίτης οδηγίας σχετικά με την ασφάλεια ζωής,

«[...] στα πλαίσια της ενιαίας ασφαλιστικής αγοράς, ο καταναλωτής θα διαθέτει μεγαλύτερο πεδίο επιλογής και μεγαλύτερη ποικιλία συμβάσεων· [...] για να επωφεληθεί πλήρως από την ποικιλομορφία και τον αυξημένο ανταγωνισμό, πρέπει να είναι επαρκώς ενημερωμένος ώστε να επιλέγει τη σύμβαση που ανταποκρίνεται καλύτερα στις ανάγκες του· [...] αυτή η ανάγκη ενημέρωσης αποβαίνει σημαντικότερη και λόγω της πολύ μεγάλης διάρκειας των υποχρεώσεων· [...] πρέπει, ως εκ τούτου, να επέλθει συντονισμός ενός ελάχιστου αριθμού διατάξεων ώστε ο καταναλωτής να ενημερώνεται με [σαφήνεια] και ακρίβεια ως προς τα βασικά χαρακτηριστικά των προσφερόμενων προϊόντων και ως προς τα στοιχεία των φορέων που είναι αρμόδιοι για την εξέταση απαιτήσεων των αντισυμβαλλομένων, των ασφαλισμένων ή των δικαιούχων της συμβάσεως».

8. Το άρθρο 31 προέβλεπε την υποχρέωση γνωστοποίησης πληροφοριών στον αντισυμβαλλόμενο πριν από τη σύναψη της συμβάσεως:

«1. Πριν συναφθεί η ασφαλιστική σύμβαση, πρέπει να ανακοινώνονται στον αντισυμβαλλόμενο τουλάχιστον οι πληροφορίες που απαριθμούνται στο παράρτημα II σημείο Α.

2. Ο αντισυμβαλλόμενος πρέπει να ενημερώνεται καθ' όλη τη διάρκεια της σύμβασης για τις τροποποιήσεις που αφορούν τις πληροφορίες που απαριθμούνται στο παράρτημα II σημείο Β.

3. Το κράτος μέλος της ασφαλιστικής υποχρέωσης δεν μπορεί να απαιτεί από τις ασφαλιστικές επιχειρήσεις να χορηγούν πληροφορίες επιπλέον εκείνων που απαριθμούνται στο παράρτημα II, παρά μόνο στην περίπτωση που οι πληροφορίες αυτές είναι απαραίτητες για τη σωστή κατανόηση των βασικών στοιχείων της υποχρέωσης εκ μέρους του αντισυμβαλλόμενου.

4. Οι λεπτομέρειες εφαρμογής τους παρόντος άρθρου και του παραρτήματος II θεσπίζονται από το κράτος μέλος της υποχρέωσης.»

9. Στον κατάλογο του παραρτήματος II καταγράφονταν οι «πληροφορίες [που έπρεπε] να γνωστοποιούνται στον αντισυμβαλλόμενο είτε (Α) πριν από τη σύναψη της σύμβασης είτε (Β) κατά τη διάρκεια της σύμβασης». Οι πληροφορίες αυτές έπρεπε να «διατυπώνονται με σαφήνεια και ακρίβεια, και [να] παρέχονται γραπτώς σε μία επίσημη γλώσσα του κράτους μέλους της ασφαλιστικής υποχρέωσης». Το σημείο Α περιελάμβανε έναν πίνακα: στην αριστερή του στήλη καταγράφονταν πληροφορίες σχετικά με την ασφαλιστική επιχείρηση και στη δεξιά του στήλη πληροφορίες για την ασφαλιστική υποχρέωση αυτή καθ' εαυτήν. Στη γαλλική απόδοση του αριθμού 13 της ως άνω δεξιάς στήλης γινόταν λόγος για «[m]odalités d'exercice du droit de renonciation», ενώ στην αγγλική απόδοσή του για «[a]rrangements for application of the cooling-off period», ήτοι, για τις λεπτομέρειες εφαρμογής του δικαιώματος υπαναχώρησης⁷. Η γερμανική γλωσσική απόδοση, στην οποία γίνεται λόγος για «Ausübung des Widerrufs[-] und Rücktritt[s]rechts», κατά τα φαινόμενα αναφερόταν σε διαφορετικές πτυχές του δικαιώματος υπαναχώρησης.

7 — Βλ., επίσης, για παράδειγμα, το ολλανδικό κείμενο («[w]ijze van uitoefening van het recht van opzegging») και το ισπανικό κείμενο («[m]odalidades de ejercicio del derecho de renuncia»).

Το εθνικό δίκαιο

10. Το άρθρο 5a του *Versicherungsvertragsgesetz* (νόμος περί ασφαλιστικής συμβάσεως, στο εξής: VVG) όπως ίσχυε κατά τον κρίσιμο για τη διαφορά της κύριας δίκης χρόνο (στο εξής: άρθρο 5a του VVG, όπως ίσχυε πριν από την τροποποίησή του) όριζε τα εξής:

«(1) Εάν ο ασφαλιστής δεν έχει παραδώσει στον αντισυμβαλλόμενο κατά την υποβολή της αιτήσεως τους όρους ασφαλίσεως ή δεν έχει παράσχει την απαιτούμενη κατά το άρθρο 10a του *Versicherungsaufsichtsgesetz* [⁸] ενημέρωση στον αντισυμβαλλόμενο, η σύμβαση θεωρείται ότι έχει συναφθεί βάσει του ασφαλιστηρίου, των όρων ασφαλίσεως και της περαιτέρω κρίσιμης για το περιεχόμενο της συμβάσεως ενημερώσεως προς τον αντισυμβαλλόμενο, εφόσον ο αντισυμβαλλόμενος δεν εναντιώνεται γραπτώς εντός δεκατεσσάρων ημερών από της χορηγήσεως των εγγράφων. [...]

(2) Η προθεσμία αρχίζει να τρέχει αφού τεθούν πλήρως στη διάθεση του αντισυμβαλλομένου το ασφαλιστήριο και τα αναφερόμενα στην παράγραφο 1 έγγραφα και εφόσον, κατά την παράδοση του ασφαλιστηρίου, ο αντισυμβαλλόμενος έχει ενημερωθεί εγγράφως και με σαφήνεια ως προς το δικαίωμα εναντιώσεως, την έναρξη της προθεσμίας ασκήσεως του ως άνω δικαιώματος και τη διάρκεια αυτής. Το βάρος αποδείξεως της παραλαβής των εγγράφων φέρει ο ασφαλιστής. Προς τήρηση της προθεσμίας αρκεί η εμπρόθεσμη αποστολή του εγγράφου εναντιώσεως. Κατά παρέκκλιση από το πρώτο εδάφιο της παρούσας παραγράφου, το δικαίωμα εναντιώσεως αποσβέννυται εντούτοις ένα έτος μετά την καταβολή του πρώτου ασφαλιστρού.»

11. Μολονότι η αρχική διατύπωση του άρθρου 5a του VVG τροποποιήθηκε από την 31η Δεκεμβρίου 2007, κατά τα φαινόμενα συνεχίζει να ισχύει ως προς σημαντικό αριθμό συμβάσεων ασφαλίσεως ζωής που είχαν συναφθεί πριν από την ημερομηνία αυτή.

12. Στο άρθρο 5a του VVG, όπως ίσχυε πριν από την τροποποίησή του, γινόταν χρήση των γερμανικών όρων «*widerspricht*», «*Widerspruchsrecht*» και «*Widerspruch*». Οι όροι αυτοί διαφέρουν από εκείνους που χρησιμοποιούνται τόσο στο άρθρο 15 της δεύτερης οδηγίας σχετικά με την ασφάλεια ζωής (στην οποία χρησιμοποιούνταν οι όροι «*zurückzutreten*», «*zurücktritt*» και «*Rücktritts*») όσο και στη φράση «*Ausübung des Widerrufs[-] und Rücktritt[s]rechts*» του παραρτήματος II της τρίτης οδηγίας σχετικά με την ασφάλεια ζωής.

13. Στο πλαίσιο των παρουσών προτάσεων, θα επικεντρωθώ στις εξηγήσεις που δόθηκαν κατά την εν προκειμένω διαδικασία ως προς την εφαρμογή του άρθρου 5a του VVG, όπως ίσχυε πριν από την τροποποίησή του, και όχι στο ειδικότερο νόημα που ενδέχεται να έχουν οι όροι «*widerspricht*», «*Widerspruchsrecht*» και «*Widerspruch*» στο γερμανικό δίκαιο⁹.

Τα πραγματικά περιστατικά, η διαδικασία και το προδικαστικό ερώτημα

14. Ο W. Endress ζήτησε από την Allianz Lebensversicherungs-AG (στο εξής: Allianz) τη σύναψη ασφαλιστικής συμβάσεως ζωής με ημερομηνία ενάρξεως την 1η Δεκεμβρίου 1998.

15. Ο W. Endress παρέλαβε τους γενικούς όρους και ένα ενημερωτικό σημείωμα το πρώτον όταν η Allianz του απέστειλε το ασφαλιστήριο συμβόλαιο. Σύμφωνα με τις πραγματικές διαπιστώσεις του δευτεροβάθμιου δικαστηρίου οι οποίες δεσμεύουν το Bundesgerichtshof (στο εξής: αιτούν δικαστήριο), ακόμα και κατά την με αυτόν τον τρόπο αποδοχή της αιτήσεως του W. Endress, η Allianz δεν ενημέρωσε προσηκόντως τον W. Endress σχετικά με τα δικαιώματά του που κατοχυρώνονταν στο άρθρο 5a του VVG, όπως ίσχυε πριν από την τροποποίησή του¹⁰.

8 — Νόμος περί εποπτείας των ασφαλιστικών επιχειρήσεων.

9 — Βλ. σημεία 28 έως 32 κατωτέρω.

10 — Βλ. σημείο 10 ανωτέρω.

16. Κατά συνέπεια, το αιτούν δικαστήριο κρίνει ότι η προθεσμία των 14 ημερών κατά το άρθρο 5a του VVG, όπως ίσχυε πριν από την τροποποίησή του, δεν άρχισε να τρέχει.

17. Η σύμβαση προέβλεπε την καταβολή ετήσιου ασφαλιστρού για πενταετή περίοδο. Κατά τους γενικούς όρους που εφαρμόζονταν στη σύμβαση, η αξία εξαγοράς κατά την καταγγελία της συμβάσεως περιοριζόταν στο εγγυημένο ποσό για την περίπτωση θανάτου.

18. Ο W. Endress κατέβαλε τα ασφάλιστρα από τον Δεκέμβριο του 1998 έως τον Δεκέμβριο του 2002. Κατά τα φαινόμενα, κατέβαλε πρόσθετο ασφάλιστρο το 2004.

19. Την 1η Ιουνίου 2007, ο W. Endress προέβη σε καταγγελία της συμβάσεως με ισχύ από την 1η Σεπτεμβρίου 2007. Τον Σεπτέμβριο του 2007, η ασφαλιστική εταιρία του κατέβαλε την αξία εξαγοράς η οποία ήταν μικρότερη από το σύνολο των ασφαλίσεων πλέον τόκων.

20. Με επιστολή της 31ης Μαρτίου 2008 (και άρα ένα έτος και πλέον μετά την καταβολή του πρώτου ασφαλιστρού), ο W. Endress άσκησε τα δικαιώματά του δυνάμει του άρθρου 5a του VVG, όπως ίσχυε πριν από την τροποποίησή του. Υποστήριξε ότι η σύμβαση δεν είχε συναφθεί εγκύρως και ζήτησε από τον ασφαλιστή να του επιστρέψει το συνολικό ποσό των ασφαλίσεων εντόκως (με συμψηφισμό της αξίας εξαγοράς). Δεν είναι σαφές πως και πότε ο W. Endress έλαβε γνώση του δικαιωμάτος του βάσει του άρθρου 5a του VVG, όπως ίσχυε πριν από την τροποποίησή του, και τις λεπτομέρειες της ασκήσεώς του.

21. Πρωτοδίκως, η αγωγή του W. Endress με αίτημα την καταβολή επιπλέον ποσού εκ μέρους του ασφαλιστή απορρίφθηκε. Το δευτεροβάθμιο δικαστήριο απέρριψε την έφεσή του κατά της αποφάσεως αυτής.

22. Ο W. Endress στη συνέχεια άσκησε αναίρεση ενώπιον του Bundesgerichtshof, το οποίο κρίνει ότι η επίλυση του ζητήματος που τίθεται ενώπιόν του εξαρτάται από το αν ο κανόνας κατά τον οποίο το δικαίωμα του αντισυμβαλλομένου δυνάμει του άρθρου 5a, παράγραφος 2, του VVG, όπως ίσχυε πριν από την τροποποίησή του, αποσβέννυται ένα έτος μετά την καταβολή του πρώτου ασφαλιστρού (στο εξής: κανόνας του ενός έτους) αντέβαινε στη δεύτερη και την τρίτη οδηγία σχετικά με την ασφάλεια ζωής. Υπ' αυτές τις συνθήκες, το ως άνω δικαστήριο ανέστειλε την ενώπιόν του διαδικασία και υπέβαλε το εξής προδικαστικό ερώτημα:

«Έχει το άρθρο 15, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, [της δεύτερης οδηγίας σχετικά με την ασφάλεια ζωής], λαμβανομένου υπόψη του άρθρου 31, παράγραφος 1, της [τρίτης οδηγίας σχετικά με την ασφάλεια ζωής] την έννοια ότι είναι αντίθετο προς μια ρύθμιση –όπως αυτή της τέταρτης περιόδου του άρθρου 5a, παράγραφος 2, του [VVG, όπως ίσχυε κατά το κρίσιμο χρονικό διάστημα]– σύμφωνα με την οποία το δικαίωμα υπαναχωρήσεως ή εναντιώσεως αποσβέννυται το αργότερο ένα έτος μετά την καταβολή του πρώτου ασφαλιστρού, ακόμη και αν ο αντισυμβαλλόμενος δεν έχει ενημερωθεί για το δικαίωμα υπαναχωρήσεως ή εναντιώσεως;»

23. Ο W. Endress, η Allianz, η Γερμανική Κυβέρνηση και η Επιτροπή υπέβαλαν γραπτές παρατηρήσεις και ανέπτυξαν προφορικά τα επιχειρήματά τους κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση της 24ης Ιανουαρίου 2013.

Εκτίμηση

Προκαταρκτικές παρατηρήσεις

24. Από την αίτηση προδικαστικής αποφάσεως προκύπτει ότι ο W. Endress υποστήριξε ενώπιον των γερμανικών δικαστηρίων ότι ο κανόνας του ενός έτους αντιβαίνει στη δεύτερη και την τρίτη οδηγία σχετικά με την ασφάλεια ζωής.

25. Θα εξετάσω επομένως αν διάταξη όπως το άρθρο 5a του VVG, όπως ίσχυε πριν από την τροποποίησή του, η οποία προέβλεπε τον κανόνα του ενός έτους, αντιβαίνει στη δεύτερη και την τρίτη οδηγία σχετικά με την ασφάλεια ζωής και, σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως, τις συνέπειες που έχει το συμπέρασμα αυτό για την υπό κρίση υπόθεση.

26. Μολονότι το άρθρο 5a του VVG, όπως ίσχυε πριν από την τροποποίησή του, έχει καταργηθεί¹¹, σημαντικός αριθμός συμβάσεων ασφαλίσεως ζωής συνεχίζει να διέπεται από τη διάταξη αυτή. Είναι, επομένως, πιθανό η απόφαση του Δικαστηρίου επί της υπό κρίση υποθέσεως να επηρεάσει άλλους αντισυμβαλλομένους πλην του W. Endress¹². Ενδέχεται, επίσης, να έχει σημασία για αντισυμβαλλόμενους που έχουν συνάψει συμβάσεις ασφαλίσεως ζωής βάσει άλλης διατάξεως πλην του άρθρου 5a του VVG, όπως ίσχυε πριν από την τροποποίησή του, εφόσον το δικαίωμα υπαναχωρήσεως από αυτές υπόκειται σε ίδιο κανόνα ενός έτους (ή παρόμοιο).

27. Από τα όσα προβλήθηκαν στο πλαίσιο της υπό κρίση υποθέσεως προκύπτει αποσπασματική μόνο εικόνα του γερμανικού δικαίου της ασφαλίσεως ζωής και των ειδικών χαρακτηριστικών της καταρτίσεως των συμβάσεων για τις οποίες γινόταν λόγος στο άρθρο 5a του VVG, όπως ίσχυε πριν από την τροποποίησή του, καθώς και της υπαναχωρήσεως από αυτές.

28. Κατά το αιτούν δικαστήριο, η ως άνω διάταξη είχε εφαρμογή σε συμβάσεις που συνάπτονταν βάσει της προσεγγίσεως την οποία θα αναφέρω εφεξής ως «προσέγγιση βάσει του ασφαλιστηρίου συμβολαίου». Στο πλαίσιο αυτό, η αίτηση του αντισυμβαλλομένου αποτελούσε πρόταση για τη σύναψη συμβάσεως και η αποδοχή εκ μέρους του ασφαλιστή συντελούνταν με την αποστολή στον αντισυμβαλλόμενο του ασφαλιστηρίου συμβολαίου, των γενικών όρων ασφαλίσεως και ενημερωτικού σημειώματος. Η σύμβαση συναπτόταν μόνο μετά την πάροδο 14 ημερών από τη χορήγηση των εγγράφων αυτών και εφόσον, κατά τον χρόνο αυτό, ο αιτών δεν είχε δηλώσει τη βούλησή του να μη δεσμευθεί από τη σύμβαση. Κατά τη διάρκεια αυτού του χρονικού διαστήματος η σύμβαση ήταν, κατά το γερμανικό δίκαιο, προσωρινώς ανενεργή. Εφόσον ο αιτών δεν εναντιωνόταν κατά τη διάρκεια του χρονικού διαστήματος αυτού, η σύμβαση θεωρούνταν ότι είχε συναφθεί από την ημερομηνία κατά την οποία ο αντισυμβαλλόμενος παρέλαβε το ασφαλιστήριο συμβόλαιο, τους γενικούς όρους και το ενημερωτικό σημείωμα. Στην περίπτωση που ο ασφαλιστής δεν είχε προβεί σε προσήκουσα παράδοση των εγγράφων αυτών στον μελλοντικό αντισυμβαλλόμενο, η προθεσμία των 14 ημερών δεν άρχιζε να τρέχει. Εντούτοις, μετά την πάροδο ενός έτους από την καταβολή του πρώτου ασφαλιστρού, ο αιτών δεν μπορούσε πλέον να δηλώσει τη βούλησή του να μη δεσμεύεται από τη σύμβαση.

29. Το ερώτημα του αιτούντος δικαστηρίου αφορά ειδικότερα την τέταρτη περίοδο του άρθρου 5a, παράγραφος 2, του VVG, όπως ίσχυε πριν από την τροποποίησή του, κατά την οποία ο αιτών δεν μπορούσε να δηλώσει τη βούλησή του να μη δεσμεύεται από τη σύμβαση μετά την πάροδο χρονικού διαστήματος ενός έτους από την καταβολή του πρώτου ασφαλιστρού –ακόμα και στην περίπτωση

11 — Βλ. σημείο 11 ανωτέρω.

12 — Πράγματι, ενώπιον του Δικαστηρίου εκκρεμούν αρκετές παρόμοιες υποθέσεις: πρόκειται για τις υποθέσεις C-439/12, Gawelczyk, C-459/12, Krieger, C-529/12, Lange, και C-590/12, Merten.

που, όπως επισημαίνει το αιτούν δικαστήριο, ο ασφαλιστής δεν χορήγησε ποτέ την κρίσιμη ενημέρωση (περιλαμβανομένης της ενημέρωσης σχετικά με το δικαίωμα του αιτούντος να δηλώσει τη βούλησή του να μη δεσμευτεί από τη σύμβαση) και, άρα, η προθεσμία των 14 ημερών δεν είχε αρχίσει να τρέχει.

30. Το αιτούν δικαστήριο εξετάζει τον κανόνα του ενός έτους υπό το πρίσμα των διατάξεων της δεύτερης και της τρίτης οδηγίας σχετικά με την ασφάλεια ζωής οι οποίες αφορούσαν, αντιστοίχως, το δικαίωμα υπαναχωρήσεως μετά την πληροφόρηση σχετικά με τη σύναψη της συμβάσεως και την υποχρέωση γνωστοποίησης ορισμένων πληροφοριών στον αιτούντα (ήτοι, τον μελλοντικό αντισυμβαλλόμενο) πριν από τη σύναψη της συμβάσεως.

31. Δεν είμαι βέβαιη αν η συγκεκριμένη εθνική ρύθμιση έχει την έννοια ότι αφορά το δικαίωμα υπαναχωρήσεως κατά το άρθρο 15 της δεύτερης οδηγίας σχετικά με την ασφάλεια ζωής ή άλλο δικαίωμα το οποίο παρέχεται στον αιτούντα ο οποίος επιθυμεί να αποτρέψει τη σύναψη της συμβάσεως ασφαλίσεως ζωής και για το οποίο δεν διαλαμβάνει η ως άνω διάταξη.

32. Από το γράμμα του άρθρου 5a του VVG, όπως ίσχυε πριν από την τροποποίησή του, συνάγεται ότι αντικείμενο της διατάξεως αυτής ήταν το «Widerspruchsrecht», ενώ στη γερμανική απόδοση του άρθρου 15 της δεύτερης οδηγίας σχετικά με την ασφάλεια ζωής ορίζονται οι περιστάσεις κατά τις οποίες ο αντισυμβαλλόμενος «zurücktritt» («υπαναχωρεί») και στη γερμανική απόδοση του παραρτήματος II της τρίτης οδηγίας σχετικά με την ασφάλεια ζωής ορίζεται ότι στις πληροφορίες που πρέπει να γνωστοποιηθούν πριν από τη σύναψη της συμβάσεως περιλαμβάνεται η «Ausübung des Widerrufs[-] und Rücktritt[s]rechts». Αντιθέτως, με το ερώτημά του, το αιτούν δικαστήριο ζητεί από το Δικαστήριο να εξετάσει το «Rücktritts- oder Widerspruchsrecht» το οποίο κατά τα φαινόμενα αφορά τόσο (μια πτυχή) του δικαιώματος που προβλέπεται στη δεύτερη και την τρίτη οδηγία σχετικά με την ασφάλεια ζωής όσο και το δικαίωμα που είναι αντικείμενο του άρθρου 5a του VVG, όπως ίσχυε πριν από την τροποποίησή του.

33. Προκειμένου να συνδράμω το αιτούν δικαστήριο, χωρίς όμως να λάβω οριστική θέση επί της έννοιας του γερμανικού δικαίου, θα εξετάσω χωριστά τα εξής δύο ερωτήματα: (i) αντιβαίνει στη δεύτερη και την τρίτη οδηγία σχετικά με την ασφάλεια ζωής κανόνας κατά τον οποίο δεν είναι δυνατή η άσκηση του δικαιώματος υπαναχωρήσεως στην περίπτωση που έχει παρέλθει πλέον του ενός έτους μετά την καταβολή του πρώτου ασφαλιστρού, ανεξαρτήτως του αν η υποχρεωτική πληροφόρηση σχετικά με το δικαίωμα υπαναχωρήσεως έχει περιέλθει στη διάθεση του αντισυμβαλλόμενου· και (ii) αφήνοντας κατά μέρος το δικαίωμα υπαναχωρήσεως κατά το άρθρο 15 της δεύτερης οδηγίας σχετικά με την ασφάλεια ζωής, αντιβαίνει στη δεύτερη και την τρίτη οδηγία σχετικά με την ασφάλεια ζωής η κατάρτιση συμβάσεων ασφαλίσεως ζωής επί τη βάσει όρων όπως οι διαλαμβανόμενοι στη διάταξη του άρθρου 5a του VVG, όπως ίσχυε πριν από την τροποποίησή του; Το πρώτο ερώτημα βασίζεται στην παραδοχή ότι η ως άνω διάταξη του εθνικού δικαίου αφορούσε το δικαίωμα υπαναχωρήσεως κατά την έννοια της δεύτερης και της τρίτης οδηγίας σχετικά με την ασφάλεια ζωής· το δεύτερο δε ερώτημα στηρίζεται στην αντίθετη παραδοχή.

Εάν υποτεθεί ότι το άρθρο 5a του VVG, όπως ίσχυε πριν από την τροποποίησή του, αφορούσε το δικαίωμα υπαναχωρήσεως: αντέβαινε ο κανόνας του ενός έτους στη δεύτερη και την τρίτη οδηγία σχετικά με την ασφάλεια ζωής;

34. Κατά το άρθρο 15, παράγραφος 1, της δεύτερης οδηγίας σχετικά με την ασφάλεια ζωής, η προθεσμία υπαναχωρήσεως άρχιζε από τη στιγμή που ο αντισυμβαλλόμενος πληροφορήθηκε τη σύναψη της συμβάσεως. Η έναρξη αυτή της προθεσμίας βασίζεται σε δύο παραδοχές: πρώτον, ότι υπαναχώρηση χωρεί μόνο από σύμβαση που έχει συναφθεί και, δεύτερον, ότι ο αντισυμβαλλόμενος

μπορεί να ασκήσει το δικαίωμα υπαναχωρήσεως μόνο αν έχει ενημερωθεί για αυτό δεόντως και εγκαίρως. Κατά συνέπεια, το άρθρο 31 της τρίτης οδηγίας σχετικά με την ασφάλεια ζωής προβλέπει ότι οι σχετικές πληροφορίες, όπως ορίζονται στο παράρτημα II της οδηγίας αυτής, πρέπει να γνωστοποιούνται στον αιτούντα πριν από τη σύναψη της συμβάσεως.

35. Το άρθρο 15 της δεύτερης οδηγίας σχετικά με την ασφάλεια ζωής δεν προέβλεπε, όμως, τις συνέπειες της μη δέουσας γνωστοποίησης των πληροφοριών αυτών, οι οποίες περιελάμβαναν και τον τρόπο ασκήσεως του δικαιώματος υπαναχωρήσεως, πριν από τη σύναψη της συμβάσεως.

36. Ομοίως, το άρθρο 31, παράγραφος 1, της τρίτης οδηγίας σχετικά με την ασφάλεια ζωής ούτε ορίζει τις συνέπειες αυτές ούτε προβλέπει ότι πρέπει να καθορίζονται σύμφωνα με το δικαίο του κράτους μέλους το οποίο είναι εφαρμοστέο. Το άρθρο 31, παράγραφος 4, όριζε απλώς ότι το δικαίο του κράτους μέλους της υποχρεώσεως διέπει τους λεπτομερείς κανόνες για την εφαρμογή του άρθρου αυτού και του παραρτήματος II.

37. Στο πλαίσιο αυτό, αντιβαίνει στη δεύτερη και την τρίτη οδηγία σχετικά με την ασφάλεια ζωής διάταξη της νομοθεσίας κράτους μέλους η οποία να προβλέπει ότι, στην περίπτωση που οι κρίσιμες πληροφορίες –περιλαμβανομένων των πληροφοριών σχετικά με το δικαίωμα υπαναχωρήσεως– δεν έχουν (προσηκόντως) γνωστοποιηθεί στον αντισυμβαλλόμενο, το δικαίωμα υπαναχωρήσεως μπορεί να ασκηθεί μόνο εντός ενός έτους μετά την καταβολή του πρώτου ασφαλιστρού;

38. Κατά τη γνώμη μου, δεν απόκειται στο Δικαστήριο να προβεί σε εξαντλητική ανάλυση των συνεπειών της μη γνωστοποίησης των υποχρεωτικών πληροφοριών. Αντιθέτως, στα κράτη μέλη απόκειται να εφαρμόσουν την τρίτη οδηγία σχετικά με την ασφάλεια ζωής (και ειδικότερα, το άρθρο 31) κατά τρόπο που να συνάδει προς το δικαίο της Ένωσης, και, ιδιαιτέρως, με τις αρχές της ασφάλειας δικαίου, της αναλογικότητας και της αποτελεσματικότητας.

39. Κατά τη γνώμη μου, τα κράτη μέλη δεν μπορούν απλώς να μην αποδώσουν *καμία* έννομη συνέπεια στη μη γνωστοποίηση. Αυτό θα είχε ως αποτέλεσμα την άρση οποιουδήποτε κινήτρου του ασφαλιστή προς εκπλήρωση της υποχρεώσεως γνωστοποίησης πληροφοριών και δεν θα προστάτευε τον μελλοντικό αντισυμβαλλόμενο στη σύμβαση ασφάλισεως ζωής. Ταυτοχρόνως, δεν θεωρώ ότι η δεύτερη και η τρίτη οδηγία σχετικά με την ασφάλεια ζωής υποχρέωναν τα κράτη μέλη να προβλέπουν ακυρότητα της συμβάσεως στην περίπτωση μη τηρήσεως της υποχρεώσεως γνωστοποίησης πληροφοριών πριν από τη σύναψη της συμβάσεως. Αυτή η κύρωση δεν θα ήταν πάντοτε αναλογικό και αποτελεσματικό μέσο παροχής προστασίας.

40. Έτσι, για παράδειγμα, ο ασφαλιστής ενδέχεται να μην έχει γνωστοποιήσει το σύνολο ή σημαντικό μέρος των πληροφοριών που καταγράφονται στο σημείο Α του παραρτήματος II της τρίτης οδηγίας σχετικά με την ασφάλεια ζωής. Στην περίπτωση αυτή, θα ήταν δύσκολο να αντιληφθεί κανείς πώς θα μπορούσε να καταστεί ενεργή η σύμβαση: το ένα μέρος δεν θα είχε στη διάθεσή του το σύνολο, ή σημαντικό τμήμα, των ουσιωδών πληροφοριών σχετικά με τη σύμβαση αυτή.

41. Ή ενδέχεται να μην έχουν γνωστοποιηθεί μόνο οι πληροφορίες σχετικά με το δικαίωμα υπαναχωρήσεως και τον τρόπο της ασκήσεώς του· και, κατά τα λοιπά, ο μελλοντικός αντισυμβαλλόμενος έχει ενημερωθεί προσηκόντως. Υπό τις περιστάσεις αυτές, ο αντισυμβαλλόμενος θα αγνοούσε μόνο την ευρύτερη προστασία που του παρέχει το δικαίωμα υπαναχωρήσεως. Είναι απίθανο η γνώση της ευρύτερης προστασίας που παρέχει το δικαίωμα υπαναχωρήσεως να αποτρέψει τη σύναψη συμβάσεως ασφάλισεως ζωής εκ μέρους του προσώπου που έχει αποφασίσει να συμβληθεί. Τα κράτη μέλη μπορούν να αποφασίσουν ότι το κατάλληλο μέσο παροχής προστασίας στην περίπτωση αυτή είναι η πρόβλεψη της δυνατότητας του αντισυμβαλλόμενου να ασκήσει το δικαίωμα υπαναχωρήσεως εντός ορισμένης προθεσμίας από τη στιγμή που αυτός ενημερώθηκε προσηκόντως για το δικαίωμά του αυτό. Εναλλακτικώς, τα κράτη μέλη μπορούν να αποφασίσουν να παράσχουν στον αντισυμβαλλόμενο ευρύτερη προστασία ή να λάβουν υπόψη τους τη βούληση του

αντισυμβαλλόμενου ως προς την ακύρωση της επίμαχης συμβάσεως¹³.

42. Υπενθυμίζω ότι, όσον αφορά το αντίστοιχο δικαίωμα ανακλήσεως κατά την οδηγία για τις κατ' οίκον πωλήσεις¹⁴, το Δικαστήριο επισήμανε στην απόφαση Heiningger ότι «αν ο καταναλωτής δεν γνωρίζει την ύπαρξη του δικαιώματος ανακλήσεως, του είναι αδύνατον να το ασκήσει»¹⁵. Η υπόθεση αυτή αφορούσε γερμανική νομοθετική ρύθμιση κατά την οποία ο καταναλωτής στον οποίον δεν είχαν γνωστοποιηθεί οι απαιτούμενες πληροφορίες μπορούσε να ασκήσει το δικαίωμα ανακλήσεως έως την εκ μέρους αμφοτέρων των μερών εκπλήρωση των βάσει της συμβάσεως παροχών, αλλά όχι μετά την παρέλευση έτους από την ημερομηνία που ο καταναλωτής δήλωσε τη βούλησή του να συνάψει τη σύμβαση. Περαιτέρω, το Δικαστήριο έκρινε ότι δεν δικαιολογείται ο περιορισμός της προθεσμίας ασκήσεως του δικαιώματος ανακλήσεως για λόγους ασφαλείας δικαίου, στον βαθμό που οι λόγοι αυτοί συνεπάγονται περιορισμό των δικαιωμάτων που ρητώς παρέχονται στον καταναλωτή για να τον προστατέψουν από τους κινδύνους που απορρέουν από το γεγονός ότι οι πιστωτικοί οργανισμοί επέλεξαν να συνάψουν συμβάσεις εκτός των καταστημάτων τους¹⁶.

43. Υπάρχουν σημαντικές διαφορές μεταξύ της οδηγίας για τις κατ' οίκον πωλήσεις και της δεύτερης και της τρίτης οδηγίας σχετικά με την ασφάλεια ζωής. Τούτου δοθέντος, κατά τη γνώμη μου, η κρίση του Δικαστηρίου επί της υποθέσεως Heiningger έχει την έννοια ότι τα δικαιώματα του καταναλωτή δεν πρέπει να περιορίζονται προκειμένου να παρασχεθεί ασφάλεια δικαίου σε πωλητή ο οποίος δεν γνωστοποίησε δεόντως και εγκαίρως πληροφορίες στον καταναλωτή οι οποίες θα του έδιναν τη δυνατότητα ασκήσεως του δικαιώματός του ανακλήσεως εντός της προθεσμίας που όρισε ο νομοθέτης της Ένωσης¹⁷.

44. Κατά τη γνώμη μου, οι ίδιες εκτιμήσεις ισχύουν και στο πλαίσιο της δεύτερης και της τρίτης οδηγίας σχετικά με την ασφάλεια ζωής.

45. Όπως ο καταναλωτής στη σύμβαση πωλήσεως κατ' οίκον, ο αντισυμβαλλόμενος είναι το ασθενές μέρος στη συμβατική σχέση με τον ασφαλιστή. Πρέπει να πληροφορείται τις συνέπειες της συμβάσεως αυτής, προκειμένου να προβεί σε επιλογή με επίγνωση των δεδομένων σχετικά τόσο με τον ασφαλιστή όσο και με τη σύμβαση, πριν η σύμβαση καταστεί νομικά δεσμευτική. Όπως η οδηγία για τις κατ' οίκον πωλήσεις, η δεύτερη και η τρίτη οδηγία σχετικά με την ασφάλεια ζωής βαρύνουν τον ασφαλιστή με την υποχρέωση γνωστοποίησης των αναγκαίων πληροφοριών¹⁸. Το μέρος αυτό δεν πρέπει να έχει τη δυνατότητα επικλήσεως της ασφάλειας δικαίου προκειμένου να διορθώσει κατάσταση που προέκυψε από τη μη τήρηση της υποχρεώσεως που υπέχει βάσει του δικαίου της Ένωσης να γνωστοποιήσει καθορισμένο κατάλογο πληροφοριών¹⁹.

13 — Στο πλαίσιο της οδηγίας 85/577/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 20ής Δεκεμβρίου 1985, για την προστασία των καταναλωτών κατά τη σύναψη συμβάσεων εκτός εμπορικού καταστήματος (ΕΕ L 372, σ. 31) (στο εξής: οδηγία για τις κατ' οίκον πωλήσεις), παράβαλε, για παράδειγμα, την απόφαση της 17ης Δεκεμβρίου 2009, C-227/08, Martín Martín (Συλλογή 2009, σ. I-11939, σκέψεις 34 και 35). [Η οδηγία αυτή θα παύσει να ισχύει από τη 13η Ιουνίου 2014, οπότε θα αρχίσει να ισχύει η οδηγία 2011/83/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 25ης Οκτωβρίου 2011, σχετικά με τα δικαιώματα των καταναλωτών, την τροποποίηση της οδηγίας 93/13/ΕΟΚ του Συμβουλίου και της οδηγίας 1999/44/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου και την κατάργηση της οδηγίας 85/577/ΕΟΚ του Συμβουλίου και της οδηγίας 97/7/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου (ΕΕ L 304, σ. 64).]

14 — Βλ. υποσημείωση 13 ανωτέρω. Επισημαίνω ότι, στις διάφορες αυτές οδηγίες, ο νομοθέτης δεν έχει ακολουθήσει ομοιόμορφη προσέγγιση ως προς την υποχρέωση γνωστοποίησης πληροφοριών πριν από τη σύναψη της συμβάσεως και το δικαίωμα υπαναχωρήσεως· ούτε περιγράφεται η κατανομή αρμοδιοτήτων μεταξύ της Ένωσης και των κρατών μελών με ομοιόμορφους όρους. Η νομολογία του Δικαστηρίου σχετικά με την οδηγία για τις κατ' οίκον πωλήσεις δεν είναι, συνεπώς, δυνατόν να μεταφερθεί άνευ ετέρου στο πλαίσιο της δεύτερης και της τρίτης οδηγίας σχετικά με την ασφάλεια ζωής: τα ίδια στοιχεία της συγκεκριμένης οδηγίας πρέπει να διακρίνονται από τα γενικά εφαρμογής στοιχεία.

15 — Απόφαση της 13ης Δεκεμβρίου 2001, C-481/99 (Συλλογή 2001, σ. I-9945, σκέψη 45): βλ. επίσης σημείο 60 των προτάσεων του γενικού εισαγγελέα P. Léger επί της υποθέσεως αυτής, καθώς και τις αποφάσεις της 10ης Απριλίου 2008, C-412/06, Hamilton (Συλλογή 2008, σ. I-2383, σκέψη 33), και Martín Martín (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 13, σκέψεις 25 και 26).

16 — Απόφαση Heiningger (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 15, σκέψη 47).

17 — Το Δικαστήριο ακολούθησε παρόμοια συλλογιστική σε υπόθεση η οποία αφορούσε επίσης την οδηγία για τις κατ' οίκον πωλήσεις όσον αφορά τις συνέπειες της αθετήσεως της υποχρεώσεως ενημερώσεως του καταναλωτή για το δικαίωμά του να υπαναχωρήσει: βλ., για παράδειγμα, απόφαση της 25ης Οκτωβρίου 2005, C-350/03, Schulte (Συλλογή 2005, σ. I-9215, σκέψεις 100 και 101).

18 — Βλ. σημείο 8 ανωτέρω.

19 — Σε απάντηση ερωτήσεως που της τέθηκε κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, η Γερμανική Κυβέρνηση συνομολόγησε ότι η προσέγγιση βάσει του ασφαλιστηρίου συμβολαίου ευνοούσε τον ασφαλιστή.

46. Προσθέτω ότι η καταβολή του πρώτου ασφαλιστρου μπορεί να θεωρηθεί ως απόδειξη της προθέσεως του αντισυμβαλλόμενου να δεσμευθεί συμβατικώς βάσει των *πληροφοριών σχετικά με τη σύμβαση που του έχουν γνωστοποιηθεί πριν ή κατά τον χρόνο εκείνο*. Εντούτοις, λόγω της παραλείψεως του ασφαλιστή, δεν του παρασχέθηκαν όλες οι πληροφορίες οι οποίες κατά το δίκαιο της Ένωσης θεωρούνται κρίσιμες για τη σύναψη της συμβάσεως.

47. Ακόμα και αν ο αντισυμβαλλόμενος τον οποίο ο ασφαλιστής δεν έχει ενημερώσει για το δικαίωμά του να υπαναχωρήσει πληροφορηθεί για το δικαίωμα αυτό μέσω άλλης πηγής, ο ασφαλιστής δεν θα έχει εκπληρώσει την υποχρέωση που του επιβάλλει η τρίτη οδηγία σχετικά με την ασφάλεια ζωής και την οποία θέτει σε εφαρμογή το εθνικό δίκαιο. Δεν μπορεί να γίνει δεκτό ότι ο ασφαλιστής μπορεί να επικαλεστεί την παράλειψή του αυτή (εάν υποθεθεί ότι μπορεί να αποδείξει τότε ο αντισυμβαλλόμενος έλαβε γνώση του δικαιώματος υπαναχωρήσεως) για να προβάλλει ότι η προθεσμία υπαναχωρήσεως έχει παρέλθει. Μόνο στην περίπτωση που ο ασφαλιστής μπορεί να αποδείξει ότι γνωστοποίησε όλες τις αναγκαίες πληροφορίες συντρέχει επαρκής ασφάλεια δικαίου προκειμένου να αρχίσει να τρέχει η προθεσμία υπαναχωρήσεως.

48. Αυτό, όμως, δεν σημαίνει ότι ο αντισυμβαλλόμενος δεν μπορεί να υπαναχωρήσει πριν ο ασφαλιστής του γνωστοποιήσει τις πληροφορίες, αν γνωρίζει ή στο μεταξύ λάβει γνώση του δικαιώματος υπαναχωρήσεως με άλλο τρόπο. Αυτό θα συνεπαγόταν ότι ο ασφαλιστής θα μπορούσε να επωφεληθεί από την παράλειψή του να γνωστοποιήσει τις πληροφορίες προκειμένου να στερήσει τον αντισυμβαλλόμενο από το δικαίωμά του.

49. Για αυτούς τους λόγους, καταλήγω στο συμπέρασμα ότι το άρθρο 15 της δεύτερης οδηγίας σχετικά με την ασφάλεια ζωής και το άρθρο 31 της τρίτης οδηγίας σχετικά με την ασφάλεια ζωής εμποδίζουν τα κράτη μέλη να προβλέπουν ότι δεν είναι δυνατή η άσκηση του δικαιώματος υπαναχωρήσεως μετά την παρέλευση ενός έτους από την καταβολή του πρώτου ασφαλιστρου ανεξαρτήτως του αν ο ασφαλιστής έχει ενημερώσει τον αντισυμβαλλόμενο για το δικαίωμα αυτό δεόντως και εγκαίρως. Βάσει της ρυθμίσεως αυτής, η προθεσμία υπαναχωρήσεως λήγει κατόπιν της εκπληρώσεως εκ μέρους του αντισυμβαλλόμενου των συμβατικών του υποχρεώσεων (με την καταβολή του οφειλόμενου ασφαλιστρου) και παρά τη μη εκπλήρωση εκ μέρους του ασφαλιστή της προβλεπόμενης από τον νόμο υποχρεώσεώς του να γνωστοποιήσει πληροφορίες στον αντισυμβαλλόμενο. Αυτό το αποτέλεσμα θα ήταν παράλογο.

50. Το ανωτέρω συμπέρασμα ενδέχεται να αρκεί προκειμένου να συνδράμει το αιτούν δικαστήριο στην υπό κρίση υπόθεση. Θα εξετάσω, εντούτοις, εν συντομία αν το άρθρο 15, παράγραφος 1, της δεύτερης οδηγίας σχετικά με την ασφάλεια ζωής αντιτίθεται στην πρόβλεψη εκ μέρους των κρατών μελών προθεσμίας υπαναχωρήσεως μεγαλύτερης διάρκειας των 14 έως 30 ημερών μετά την πληροφόρηση σχετικά με τη σύναψη της συμβάσεως.

51. Κατά την άποψή μου, προκύπτει σαφώς από το άρθρο 15, παράγραφος 1, της δεύτερης οδηγίας σχετικά με την ασφάλεια ζωής ότι η προθεσμία υπαναχωρήσεως δεν μπορούσε να είναι βραχύτερη των 14 ημερών από τη γνωστοποίηση της συνάψεως της συμβάσεως. Η προθεσμία αυτή μπορούσε να είναι διάρκειας 14 έως 30 ημερών. Συνεπώς, το άρθρο 15, παράγραφος 1, θέτει τόσο κατώτατο όσο και ανώτατο όριο ως προς την προθεσμία υπαναχωρήσεως την οποία μπορούν να προβλέπουν τα κράτη μέλη με τη νομοθεσία τους. Το κατώτατο όριο προφανώς τέθηκε προκειμένου να παρασχεθεί ένα ελάχιστο επίπεδο προστασίας στον αντισυμβαλλόμενο. Το ανώτατο όριο φαίνεται λογικώς να έχει τεθεί προκειμένου να παράσχει ασφάλεια δικαίου τόσο στον αντισυμβαλλόμενο όσο και στον ασφαλιστή.

52. Τι συμβαίνει στην περίπτωση που η σύμβαση δεν έχει συναφθεί σύμφωνα με τα οριζόμενα στη δεύτερη και την τρίτη οδηγία σχετικά με την ασφάλεια ζωής; Ειδικότερα, τι συμβαίνει στην περίπτωση που οι πληροφορίες για τις οποίες γίνεται λόγος στο άρθρο 31 της τρίτης οδηγίας σχετικά με την ασφάλεια ζωής γνωστοποιήθηκαν στον αντισυμβαλλόμενο μετά την πάροδο του χρόνου αυτού;

53. Στην περίπτωση αυτή, για τους λόγους που έχω ήδη εκθέσει, ο αντισυμβαλλόμενος πρέπει να έχει τη δυνατότητα υπαναχωρήσεως από τη σύμβαση εντός προθεσμίας αρχόμενης από της γνωστοποίησης των κρίσιμων πληροφοριών.

54. Πρέπει συνεπώς να αναγνωριστεί υπέρ του αντισυμβαλλόμενου προθεσμία υπαναχωρήσεως μεγαλύτερης διάρκειας από το ανώτατο όριο που τίθεται με το άρθρο 15, παράγραφος 1, της δεύτερης οδηγίας σχετικά με την ασφάλεια ζωής;

55. Δεν το νομίζω.

56. Εφόσον το άρθρο 15 της δεύτερης οδηγίας σχετικά με την ασφάλεια ζωής προσδιορίζει το χρονικό σημείο ενάρξεως της προθεσμίας υπαναχωρήσεως υπό τέτοιες περιστάσεις²⁰, φρονώ ότι το εθνικό δίκαιο δεν μπορεί να προβλέπει ότι ο αντισυμβαλλόμενος έχει δικαίωμα υπαναχωρήσεως από τη σύμβαση μετά τη λήξη προθεσμίας που είναι μεγαλύτερης διάρκειας από το ανώτατο όριο που ρητώς τίθεται στην εν λόγω διάταξη.

Εάν υποτεθεί ότι το άρθρο 5α του VVG, όπως ίσχυε πριν από την τροποποίησή του, δεν αφορούσε το δικαίωμα υπαναχωρήσεως: αντιβαίνει στη δεύτερη και την τρίτη οδηγία σχετικά με την ασφάλεια ζωής η κατάρτιση συμβάσεως ασφαλίσεως ζωής βάσει της διατάξεως αυτής;

57. Στην περίπτωση που το αιτούν δικαστήριο κρίνει ότι το δικαίωμα που προβλεπόταν στο άρθρο 5α του VVG, όπως ίσχυε πριν από την τροποποίησή του, είναι διαφορετικό από το δικαίωμα υπαναχωρήσεως κατά το άρθρο 15 της δεύτερης οδηγίας σχετικά με την ασφάλεια ζωής, θα πρέπει να εξεταστεί αν η δεύτερη και η τρίτη οδηγία σχετικά με την ασφάλεια ζωής εμποδίζουν τα κράτη μέλη να ακολουθούν προσέγγιση όπως η προσέγγιση βάσει του ασφαλιστηρίου συμβολαίου για την κατάρτιση των συμβάσεων ασφαλίσεως ζωής. Εάν η απάντηση είναι αρνητική, τότε το υποβληθέν ερώτημα είναι στην πραγματικότητα υποθετικό.

58. Αμφότερες οι οδηγίες²¹ είχαν εφαρμογή ως προς την κατάρτιση συμβάσεων ασφαλίσεως ζωής και την υπαναχώρηση από αυτές. Οι σχετικές διατάξεις τους αφορούν πέντε διαφορετικά στάδια: (i) την κατάρτιση της συμβάσεως· (ii) τη σύναψή της· (iii) την πληροφόρηση του αντισυμβαλλόμενου για τη σύναψη· (iv) την κατόπιν της ως άνω πληροφόρησης έναρξη της προθεσμίας υπαναχωρήσεως, και (v) την ενδεχόμενη υπαναχώρηση από τη σύμβαση εντός της προθεσμίας αυτής.

59. Όσον αφορά το υπό στοιχείο i στάδιο, το άρθρο 31, παράγραφος 1, της τρίτης οδηγίας σχετικά με την ασφάλεια ζωής όριζε ότι *πριν συναφθεί η ασφαλιστική σύμβαση*, έπρεπε να ανακοινώνονται στον αντισυμβαλλόμενο τουλάχιστον οι πληροφορίες που απαριθμούνταν στο σημείο Α του παραρτήματος II της ίδιας ως άνω οδηγίας. Ειδικότερα, προκειμένου ο αντισυμβαλλόμενος να μπορεί να λάβει απόφαση με επίγνωση των δεδομένων, εκτιμώ ότι πρέπει να ενημερώνεται *προτού επιλέξει συγκεκριμένο ασφαλιστή και σύμβαση*. Ο σκοπός της υποχρεώσεως γνωστοποίησης πληροφοριών ήταν να δοθεί η δυνατότητα στον μελλοντικό αντισυμβαλλόμενο να επιλέξει τη σύμβαση που ανταποκρίνεται καλύτερα στις ανάγκες του και ο αντισυμβαλλόμενος «να ενημερώνεται με σαφήνεια και ακρίβεια ως προς τα βασικά χαρακτηριστικά των προσφερόμενων προϊόντων και ως προς τα στοιχεία των φορέων που είναι αρμόδιοι για την εξέταση απαιτήσεων των αντισυμβαλλομένων, των ασφαλισμένων ή των δικαιούχων της συμβάσεως»²². Η γνωστοποίηση αυτή έπρεπε επίσης να περιλαμβάνει πληροφορίες σχετικά με τις λεπτομέρειες της υπαναχωρήσεως από τη σύμβαση²³.

20 — Βλ. σημεία 34 έως 49 ανωτέρω.

21 — Άρθρο 15 της δεύτερης οδηγίας σχετικά με την ασφάλεια ζωής, όπως τροποποιήθηκε με την τρίτη οδηγία σχετικά με την ασφάλεια ζωής, και άρθρο 31 της τρίτης οδηγίας σχετικά με την ασφάλεια ζωής.

22 — Αιτιολογική σκέψη 23 της τρίτης οδηγίας σχετικά με την ασφάλεια ζωής.

23 — Βλ. σημείο 9 ανωτέρω.

60. Όσον αφορά τα στάδια υπό στοιχεία ii έως v, το άρθρο 15 της δεύτερης οδηγίας σχετικά με την ασφάλεια ζωής όριζε ότι, κατόπιν της συνάψεως της συμβάσεως και της πληροφόρησής του για το γεγονός αυτό, ο αντισυμβαλλόμενος μπορούσε να υπαναχωρήσει από τη σύμβαση εντός ορισμένης προθεσμίας υπαναχωρήσεως. Είναι αυτονόητο ότι δεν χωρεί υπαναχώρηση από σύμβαση που δεν έχει ακόμη συναφθεί, όταν δεν έχει υπάρξει ούτε πρόταση ούτε αποδοχή από την οποία να προκύπτει συμφωνία των μερών να δεσμευθούν υπό συγκεκριμένους συμβατικούς όρους.

61. Από τη συνδυασμένη ερμηνεία της δεύτερης και της τρίτης οδηγίας σχετικά με την ασφάλεια ζωής προκύπτει ότι κατά τις οδηγίες αυτές έπρεπε να γνωστοποιηθούν ορισμένες πληροφορίες στον (μελλοντικό) αντισυμβαλλόμενο *πριν* από τη σύναψη της συμβάσεως και ότι άρχιζε να τρέχει υπέρ αυτού προθεσμία υπαναχωρήσεως διάρκειας μεταξύ 14 και 30 ημερών *μετά* την πληροφόρησή του για την ως άνω σύναψη. Εθνικές κανονιστικές ρυθμίσεις που δεν τηρούσαν τις απαιτήσεις αυτές αντέβαιναν, συνεπώς, στις ως άνω οδηγίες.

62. Καθόσον το εθνικό δίκαιο επέτρεπε την κατάρτιση συμβάσεων ασφαλίσεως ζωής κατά τρόπο που απέκλειε τη δέουσα και έγκαιρη γνωστοποίηση των κρίσιμων πληροφοριών κατά τα οριζόμενα στο άρθρο 31, παράγραφος 1, της τρίτης οδηγίας σχετικά με την ασφάλεια ζωής, αντέβαινε, κατά τα φαινόμενα, στην ως άνω οδηγία. Η υποχρέωση γνωστοποίησης πληροφοριών θα ετίθετο υπό αμφισβήτηση αν οι πληροφορίες αυτές παρέχονταν *μόνο μετά την προσφορά του αντισυμβαλλόμενου και, άρα, την εκ μέρους του επιλογή ασφαλιστή και συμβάσεως*.

63. Αν το δίκαιο κράτους μέλους προβλέπει προθεσμία κατά τη διάρκεια της οποίας ο αιτών μπορεί να ασκήσει δικαίωμα εναντιώσεως όσον αφορά τη σύναψη της συμβάσεως και ορίζει ότι, κατά το χρονικό αυτό διάστημα, *η σύμβαση δεν έχει ακόμη συναφθεί*, τότε προφανώς το χρονικό αυτό διάστημα δεν αποτελεί προθεσμία υπαναχωρήσεως κατά την έννοια του άρθρου 15, παράγραφος 1, της δεύτερης οδηγίας σχετικά με την ασφάλεια ζωής και αυτό το δικαίωμα εναντιώσεως αφορά το στάδιο υπό στοιχείο i (κατάρτιση της συμβάσεως) και όχι τα μεταγενέστερα στάδια.

64. Υπό τις συνθήκες αυτές, το δίκαιο του κράτους μέλους έπρεπε να προβλέπει ότι, μετά το πέρας της περιόδου κατά τη διάρκεια της οποίας ο αιτών μπορούσε να δηλώσει τη βούλησή του να μη δεσμευθεί από τη σύμβαση (στάδιο υπό στοιχείο ii), ο αντισυμβαλλόμενος πρέπει να πληροφορείται τη σύναψη της συμβάσεως (στάδιο υπό στοιχείο iii) και ότι ο αντισυμβαλλόμενος έχει δικαίωμα υπαναχωρήσεως εντός ορισμένης προθεσμίας μετά τη σύναψή της (στάδια υπό στοιχεία iv και v) η οποία *διακρίνεται* από την προθεσμία ασκήσεως του δικαιώματος εναντιώσεως στη σύναψη της συμβάσεως (στάδιο υπό στοιχείο ii). Σε άλλη περίπτωση, κατά τη σύναψη της συμβάσεως, η προθεσμία υπαναχωρήσεως θα είχε ήδη λήξει.

Συνέπειες

65. Εφαρμοστέο δίκαιο στη διαφορά της κύριας δίκης μεταξύ του W. Endress και της Allianz –που αμφότεροι είναι ιδιώτες– είναι το γερμανικό. Το δίκαιο αυτό πρέπει να ερμηνευθεί από το αιτούν δικαστήριο κατά τρόπο σύμφωνο προς το δίκαιο της Ένωσης, και ιδίως τη δεύτερη και την τρίτη οδηγία σχετικά με την ασφάλεια ζωής οι οποίες ίσχυαν κατά τον χρόνο της συνάψεως της συμβάσεως. Κατά πάγια νομολογία, όμως, σε ένδικη διαφορά μεταξύ ιδιωτών μια οδηγία, αυτή καθ' εαυτήν, δεν γεννά υποχρεώσεις εις βάρος ιδιώτη και επομένως δεν μπορεί να γίνει επίκλησή της κατ' αυτού²⁴.

66. Κατέληξα στο συμπέρασμα ότι το άρθρο 15 της δεύτερης οδηγίας σχετικά με την ασφάλεια ζωής και το άρθρο 31 της τρίτης οδηγίας σχετικά με την ασφάλεια ζωής έχουν την έννοια ότι (i) εμποδίζουν τα κράτη μέλη να προβλέπουν ότι δεν είναι δυνατή η άσκηση του δικαιώματος υπαναχωρήσεως ένα έτος μετά την καταβολή του πρώτου ασφαλιστρού ανεξαρτήτως του αν ο

24 — Βλ. απόφαση της 5ης Οκτωβρίου 2004, C-397/01 έως C-403/01, Pfeiffer κ.λπ. (Συλλογή 2004, σ. I-8835, σκέψη 108 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

ασφαλιστής έχει ενημερώσει εγκαίρως και δεόντως τον αντισυμβαλλόμενο και (ii) εμποδίζουν τα κράτη μέλη από το να αποκλείουν ότι ορισμένες υποχρεωτικές πληροφορίες πρέπει να γνωστοποιούνται στον (μελλοντικό) αντισυμβαλλόμενο *πριν* από τη σύναψη της συμβάσεως και ότι αυτός θα έχει προθεσμία υπαναχωρήσεως διάρκειας μεταξύ 14 και 30 ημερών *μετά* την πληροφόρησή του για τη σύναψη αυτή.

67. Αμφότερα τα συμπεράσματα ενδέχεται να έχουν σημαντικές συνέπειες στην κύρια δίκη ως προς την έννομη θέση του W. Endress και του ασφαλιστή.

68. Το είδος των συνεπειών αυτών εξαρτάται ιδίως από το κατά πόσον το αιτούν δικαστήριο δύναται να ερμηνεύσει το γερμανικό δίκαιο κατά τρόπο σύμφωνο προς τη δεύτερη και την τρίτη οδηγία σχετικά με την ασφάλεια ζωής. Ως προς το σημείο αυτό, κατά τη νομολογία του Δικαστηρίου, το αιτούν δικαστήριο πρέπει να «λαμβάνει υπόψη του το σύνολο του εθνικού δικαίου για να εκτιμά σε ποιο μέτρο το δίκαιο αυτό μπορεί να τύχει τέτοιας εφαρμογής η οποία να μην καταλήγει σε αποτέλεσμα αντίθετο προς το σκοπούμενο από την οδηγία»²⁵. Συνεπώς, το αιτούν δικαστήριο υποχρεούται να εφαρμόζει μεθόδους ερμηνείας αναγνωρισμένες από το εθνικό δίκαιο οι οποίες καθιστούν δυνατή, υπό ορισμένες περιστάσεις, την ερμηνεία διατάξεως του εθνικού δικαίου κατά τρόπο ώστε να αποφεύγεται η σύγκρουση προς άλλον κανόνα του εθνικού δικαίου ή να περιορίζεται προς τούτο το περιεχόμενο της διατάξεως αυτής, διά της εφαρμογής της μόνον καθόσον συμβιβάζεται προς τον οικείο κανόνα²⁶. Από την άλλη πλευρά, η υποχρέωση αναφοράς στο περιεχόμενο μιας οδηγίας κατά την ερμηνεία και εφαρμογή των σχετικών κανόνων του εθνικού δικαίου «έχει ως όρια τις γενικές αρχές του δικαίου, ιδίως τις αρχές της ασφαλείας δικαίου και της μη αναδρομικότητας» και «δεν μπορεί να αποτελέσει έρεισμα για την *contra legem* ερμηνεία του εθνικού δικαίου»²⁷.

69. Εάν το αποτέλεσμα που ορίζεται στις οικείες οδηγίες δεν μπορεί να επιτευχθεί κατ' αυτόν τον τρόπο, είναι επίσης πάγια η νομολογία ότι ενδέχεται να πρέπει να μην εφαρμοστεί το εθνικό δίκαιο²⁸ και ότι, εφόσον έχει υπάρξει ζημία και η ζημία οφείλεται στην εκ μέρους του κράτους μέλους παράβαση των υποχρεώσεών του, στο αιτούν δικαστήριο εναπόκειται «να διασφαλίσει, στο πλαίσιο του εθνικού δικαίου της ευθύνης, το δικαίωμα των ζημιωθέντων καταναλωτών να αποζημιωθούν»²⁹.

Περιορισμός των διαχρονικών αποτελεσμάτων της αποφάσεως του Δικαστηρίου

70. Η Allianz ζήτησε από το Δικαστήριο, εφόσον κρίνει ότι εθνική ρύθμιση όπως ο κανόνας του ενός έτους αντέβαινε στη δεύτερη και τρίτη οδηγία σχετικά με την ασφάλεια ζωής, να περιορίσει διαχρονικώς τα αποτελέσματα της αποφάσεώς του³⁰. Στο πλαίσιο αυτό, η Allianz υποστηρίζει ότι η απόφαση ενδέχεται να επηρεάσει περισσότερες από 108 εκατομμύρια συμβάσεις που συνάφθηκαν μεταξύ του 1995 και του 2007, βάσει των οποίων έχουν καταβληθεί συνολικά ασφάλιστρα 400 δισεκατομμυρίων ευρώ³¹. Η Allianz δηλώνει ότι η ίδια έχει συνάψει 9 εκατομμύρια τέτοιες συμβάσεις κατά τη διάρκεια του ως άνω χρονικού διαστήματος, εισπράττοντας ασφάλιστρα περίπου 62 δισεκατομμυρίων ευρώ.

25 — Απόφαση Pfeiffer κ.λπ. (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 24, σκέψη 115 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

26 — Απόφαση Pfeiffer κ.λπ. (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 24, σκέψη 116).

27 — Απόφαση της 4ης Ιουλίου 2006, C-212/04, Αδενέλερ κ.λπ. (Συλλογή 2006, σ. I-6057, σκέψη 110 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

28 — Απόφαση της 19ης Ιανουαρίου 2010, C-555/07, Küçükdeveci (Συλλογή 2010, σ. I-365, σκέψη 51 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

29 — Απόφαση της 14ης Ιουλίου 1994, C-91/92, Faccini Dori (Συλλογή 1994, σ. I-3325, σκέψη 29), και, επίσης, πιο πρόσφατα, βλ., για παράδειγμα, απόφαση Αδενέλερ κ.λπ. (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 27, σκέψη 112 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

30 — Βλ., για παράδειγμα, το παρόμοιο επιχείρημα που προέβαλε η τράπεζα στην υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση Heininger (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 15, σκέψη 49).

31 — Δεδομένου ότι ο πληθυσμός της Γερμανίας εκτιμάται ότι ήταν 82 εκατομμύρια το 2010, μου είναι κάπως δύσκολο να δεχθώ ότι συνήφθησαν περισσότερες από 108 εκατομμύρια συμβάσεις ασφάλισεως ζωής κατά την περίοδο 1995-2007.

71. Ο περιορισμός των διαχρονικών αποτελεσμάτων μιας αποφάσεως αποτελεί όλως εξαιρετικό μέτρο το οποίο το Δικαστήριο έχει λάβει μόνο στην περίπτωση που (i) «υπήρχε κίνδυνος σοβαρών οικονομικών επιπτώσεων λόγω του μεγάλου αριθμού εννόμων σχέσεων που είχαν συσταθεί με καλή πίστη βάσει ρυθμίσεως η οποία θεωρούνταν νομίμως ισχύουσα» και (ii) «προέκυπτε ότι οι ιδιώτες και οι εθνικές αρχές είχαν παρακινηθεί σε ενέργειες αντίθετες προς το δίκαιο της Ένωσης λόγω αντικειμενικής και σοβαρής αβεβαιότητας ως προς το περιεχόμενο των διατάξεων του εν λόγω δικαίου, αβεβαιότητας στη δημιουργία της οποίας είχαν ενδεχομένως συμβάλει οι ενέργειες άλλων κρατών μελών ή αυτές της Ευρωπαϊκής Επιτροπής»³². Οι οικονομικές επιπτώσεις δεν μπορούν να δικαιολογήσουν, αυτές καθ' εαυτές, το εξαιρετικό αυτό μέτρο³³.

72. Στην υπό κρίση υπόθεση, εκτιμώ ότι δεν υπάρχουν επαρκή στοιχεία τα οποία να δικαιολογούν τον περιορισμό των διαχρονικών αποτελεσμάτων της αποφάσεως του Δικαστηρίου. Δεν υπάρχουν αποδεικτικά στοιχεία ενώπιον του Δικαστηρίου ως προς την πιθανότητα υπαναχωρήσεως από συμβάσεις ασφαλίσεως ζωής τις οποίες ενδέχεται να αφορά η απόφασή του, ως προς το οικονομικό κόστος που θα προκύψει για τους ασφαλιστές ή την έκταση του κινδύνου σοβαρών οικονομικών επιπτώσεων. Ούτε είμαι πεπεισμένη ότι «αντικειμενική και σοβαρή αβεβαιότητα» ως προς τις επίμαχες διατάξεις της Ένωσης οδήγησε τουλάχιστον τις εθνικές αρχές να επιμείνουν στην προσέγγιση βάσει του ασφαλιστηρίου συμβολαίου ή να χρησιμοποιήσουν την καταβολή του πρώτου ασφαλιστρού ως το εναρκτήριο σημείο για τον υπολογισμό της οικείας προθεσμίας βάσει του κανόνα του ενός έτους.

Πρόταση

73. Υπό το πρίσμα των ανωτέρω, προτείνω στο Δικαστήριο να δώσει την εξής απάντηση στο ερώτημα που υπέβαλε το Bundesgerichtshof:

Το άρθρο 15, παράγραφος 1, της οδηγίας 90/619/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 8ης Νοεμβρίου 1990, για το συντονισμό των νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων σχετικά με την πρωτασφάλιση ζωής και τη θέσπιση διατάξεων που σκοπό έχουν να διευκολύνουν την πραγματική άσκηση της ελεύθερης παροχής των υπηρεσιών καθώς και για την τροποποίηση της οδηγίας 79/267/ΕΟΚ, ερμηνευόμενο σε συνδυασμό με το άρθρο 31 της οδηγίας 92/96/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 10ης Νοεμβρίου 1992, για τον συντονισμό των νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων που αφορούν την πρωτασφάλιση ζωής, και για την τροποποίηση των οδηγιών 79/267/ΕΟΚ και 90/619/ΕΟΚ, έχει την έννοια ότι προσκρούει σε αυτό εθνική διάταξη κατά την οποία δικαίωμα υπαναχωρήσεως από σύμβαση ασφαλίσεως ζωής αποσβέννυται το αργότερο ένα έτος μετά την καταβολή του πρώτου ασφαλιστρού, ανεξαρτήτως του αν ο αντισυμβαλλόμενος ενημερώθηκε για το δικαίωμα αυτό δεόντως και εγκαίρως.

32 — Απόφαση της 13ης Δεκεμβρίου 2012, C-465/11, Forposta (πρώην Praxis) και ABC Direct Contact (σκέψη 45 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

33 — Απόφαση Forposta (πρώην Praxis) και ABC Direct Contact (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 32, σκέψη 47 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).